

Особливості мотивації навчання відповідно до вікових особливостей учнів

Найзначущим, найдієвішим і найефективнішим внутрішнім стимулом є прагнення до пізнання нового, що ґрунтується винятково на інтересі до предмета пізнання. Якщо за можливості вибору певного навчального предмета дитина не обирає той предмет, який обрала більшість її друзів, а йде на урок, який їй самій цікавий, то таким чином вона демонструє яскравий приклад внутрішньо вмотивованої поведінки.

Процес формування навчальної діяльності набуває ряду специфічних особливостей відповідно до певного вікового періоду.

В початковій школі дитина може досить успішно вчитися, орієнтуючись на оцінку вчителя або думку батьків. Якщо домінуючим мотивом у цьому віці у більшості дітей є прагнення зробити приємність дорослому, що є авторитетним для дитини, порадувати його своїми успіхами або небажання вислуховувати докори, то в старших класах вплив такого мотиву втрачає свою актуальність. На перший план виходить прагнення бути кращим або хоча б не гіршим за інших. Звичайно, і такі мотиви мають місце, але вони не повинні бути основними, визначальними в навчальній діяльності дитини. Такі мотиви мають відігравати вторинні, допоміжні ролі, надаючи шкільному життю учня яскравості, привабливості. Умовою успішного навчання все ж є мотивація, котра спонукає дитину до певної діяльності з метою розширення й поглиблення своїх знань, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів.

Працюючи над формуванням мотивації дитини, потрібно враховувати психологічні особливості її віку (провідну діяльність, особистісно значущих для неї людей тощо), її індивідуальні особливості та специфіку предмета.

Так, для учнів початкової школи, важливою діяльністю ще є ігрова, а головними людьми у житті – батьки та перша вчителька. У початковій школі навчальна діяльність всіх учнів підтримується переважно за рахунок самозадоволення, зростання самооцінки, самоповаги, усвідомлення необхідності навчання. Стимулом для цього є похвала, хороша оцінка. Тому для цього вікового періоду важливо:

1. «Навчати, граючись» або «граючись, навчати». Бо гра — це спосіб життя і діяльності дитини. Гратися — це завжди весело, цікаво. Під час гри дитина позасвідомо, без напруги засвоює, і закріплює надзвичайно багато інформації.
2. Створення ситуації успіху для дитини, формування у неї віри у власні сили.
3. Розвивати природну допитливість дитини, зробити процес навчання цікавим для малюка.
4. Встановити позитивні стосунки із батьками школярів. Від ставлення до школи та до вчительки всієї сім'ї та дитини залежить і бажання цієї дитини вчитися.
4. Навчити учнів поділяти складні завдання на етапи і виконувати ці етапи послідовно. Це знизить у дитини напруження перед великими і складними завданнями, додасть їй впевненості та навчить планувати свою діяльність.

5. Враховувати, що за типом сприйняття нового матеріалу учнів умовно можна поділити на три типи: візуали, аудіали та кінестетики. Добирати такі методи, прийоми та засоби навчання, за яких учень будь-якого з цих типів був би успішним і почувався б комфортно.

Для учнів молодшого підліткового віку. При переході дитини з початкової школи до 5-го класу різко збільшується рівень навчального навантаження, змінюється характер завдань та взаємостосунків з більшою кількістю вчителів. Посилюється важливість вміння дитини самій організувати власну діяльність.

1. У цьому віці дуже допомагає чіткий розпорядок дня. Співпрацюючи з батьками учнів, допоможіть школяреві раціонально спланувати свій час, врахувати необхідність і навчання, і відпочинку.

2. Використовуйте дитячу цікавість. Діти відрізняються цікавістю. Тому вони виявляють особливу увагу до нових і невідомих обставин.

3. «Вплітайте» у канву уроку ефект загадки. Через дитячий інтерес ідіть до нового дитячого інтересу, іноді використовуйте ефект загадки. Учні охоче займаються різноманітними «мудрими» проблемами. Тому вони із задоволенням розгадують загадки, кросворди тощо.

4. Надто складні навчальні завдання, як і надто прості, негативно впливають на формування та зростання внутрішньої мотивації, оскільки не дають дитині змоги реалізуватися, виявити ефективність і майстерність у виконуваному, внаслідок чого руйнується почуття компетентності, знижується самооцінка й самоповага.

5. Ще однією важливою умовою зростання внутрішньої мотивації є така характеристика навчальних завдань, як новизна і непередбачуваність, що, як правило, викликає внутрішній інтерес дитини.

6. Навчання, яке ґрунтується на внутрішній зацікавленості, буде значно успішнішим, тому що при наявності такої зацікавленості дитина здатна працювати довше без будь-яких зовнішніх підкріплень. Водночас переважання зовнішньої мотивації сприяє зниженню пізнавальної активності. Тому досить часто при зникненні зовнішніх стимулів дитина втрачає інтерес до навчання. Школярі, яких приваблює насамперед інтерес до самого процесу навчання, схильні обирати складніші завдання, що позитивно впливає на розвиток їхніх пізнавальних процесів. Учні із зовнішньою мотивацією, як правило, не одержують задоволення від подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань. Тому такі діти обирають простіші завдання й виконують лише те, що необхідно для одержання підкріплення. Отже, потрібно звести до мінімуму зовнішні стимули і розвивати внутрішні. Але для цього необхідною умовою є підвищення педагогічної освіти і батьків школярів, які повинні дотримуватися єдиних вимог із педагогами.

7. Молодші підлітки особливо потребують упевнених, справедливих і авторитетних батьків. «Від дорослих вони чекають схвалення кожної своєї роботи, постановки здійснених завдань, пошани своєї незалежності», – уточнює Людмила Петрановська. Працюйте з батьками учнів – допоможіть їм зрозуміти, що поступово підліткам потрібно надати право самим відповідати за те, як вони вчаться. Нехай батьки

поступово ослаблюють контроль за виконанням домашніх завдань чи рівнем оцінки, але будуть уважним до того, чим живе дитина. Для підлітків кращим мотивом діяльності будуть інтерес і підтримка з боку батьків, а не їхній невсипущий контроль. Основи цих стосунків потрібно закладати вже у 5-6 класах – аби у 7-8 не згубити взаєморозуміння з дитиною.

Для старших підлітків провідною діяльністю є спілкування, основними значущими особистостями – ровесники, друзі. Діти у цьому віці емоційно вразливі, чутливі до критики, невдач і помилок. Кращим засобом впливу на них є повага, визнання особистості. Тому варто звертати увагу на можливість школяра виразити свою індивідуальність, висловити власну думку, поспілкуватися без небезпеки отримати зауваження, проявити самостійність, підвищити самооцінку:

1. Обирайте такі методи діяльності на уроці, які дозволяють підліткам реалізувати потребу у спілкуванні – наприклад, інтерактивні методи навчання.
2. Дуже добре, якщо навколо учня на уроці створюється атмосфера свободи вибору: йти до дошки чи відповідати з місця, виконувати це завдання чи інше, тощо.
3. До найбільш значущих прийомів соціальної мотивації можуть бути віднесені встановлення відносин співпраці між вчителем і учнями, залучення учня до організації учбового процесу, до важливої діяльності. Основними прийомами в даній категорії можна назвати всі проблемні, частково-пошукові і евристичні ситуації, які створюються на уроках.
4. Бачити успіхи і не помічати невдачі. Адже невдача веде до розчарування — розчарування веде до браку мотивації — брак мотивації веде до прямої відмови зробити ще одну спробу. І навпаки, успіх веде до перемоги — перемога веде до мотивації — мотивація веде до бажання перемагати — і до нових успіхів.
5. Дуже ефективним прийомом є міжпредметна мотивація - вона стимулює учнів на одних уроках до вивчення інших предметів.
6. Підвищення рівня самооцінки дитини, зміцнення її віри у власні сили – шляхом створення ситуації успіху, похвали, поступового підвищення рівня вимог. Задовольніть потребу учня у визнанні іншими людьми.
7. Зміна характеру завдань. Підліткам швидко набридають однотипні завдання – тож варто давати нові, незвичні, цікаві, зовнішньо привабливі.

До основних методів формування пізнавального інтересу належать: дискусія, диспут, включення учнів у ситуацію особистого переживання успіху в навчанні, в інші ситуації емоційно-моральних переживань (радості, задоволення, здивування тощо), метод опори на здобутий життєвий досвід, проблемні методи навчання, метод пізнавальної, дидактичної, рольової гри та ін.

До методів емоційного стимулювання навчання належить прийом створення ситуації зацікавленості, тобто використання цікавих для учнів прикладів, парадоксальних фактів, проведення дослідів. Підвищують інтерес до навчання цікаві аналогії, зокрема зіставлення наукових і життєвих тлумачень окремих природних і суспільних явищ.

8. Максимально можливий зв'язок навчального матеріалу із реальним життям, його значущість особисто для дитини. Організуйте чітке бачення учнями результатів діяльності (інформації, умінь і навичок), які їм стануть у нагоді, та способів можливої діяльності.

9. Використовуйте інтереси та нахили дитини. Починайте з того, що цікавить ваших учнів. У важких випадках ідіть від яскравої форми до змісту, від емоцій до логіки.

10. Співпраця з батьками, спільне формування педагогічної культури сім'ї. Застосування методів формування почуття обов'язку і відповідальності у навчанні. До них належать: переконання, позитивний приклад, практичне привчання до виконання вимог, створення сприятливих умов для спілкування, заохочення і пошуку, оперативний контроль за виконанням вимог, осуд, подяка, нагорода та ін. Методи і прийоми стимулювання обов'язку і відповідальності взаємодіють з методами виховання, що пов'язує процеси навчання і виховання.

Для старшокласників життя у школі проходить під знаком необхідності вибору подальшого життєвого шляху, майбутньої професії тощо. Інтерес до знань залежить від атмосфери у школі, від престижності освіти серед друзів, від планів самої дитини на своє майбутнє, від усвідомленості необхідності навчальних знань. Провідним стає бажання продемонструвати свою неповторність.

Тому для підвищення мотивації старших школярів враховуйте наступне:

1. Старшокласник повинен відчувати, що ви поважаєте його як особистість, поважаєте його вибір. Не примушуйте дитину до навчання силою, не «читайте нотацій». Знайдіть можливість поговорити «на рівних», висловити свої аргументи, але «не тисніть», продемонструйте дитині, що залишаєте саме за нею право прийняти остаточне рішення. Якщо воно несприятливе – перегляньте свої методи роботи на уроці. Постарайтеся зробити навчальну діяльність цікавішою, різноманітнішою – аби дитина мимохіть втягнулася в процес.

2. Поставте під сумнів доступну учням логіку пояснення. До пошуку пояснень підштовхують протиріччя (суперечності). Діти прагнуть осмислювати і впорядковувати навколишній світ. Коли вони стикаються з протиріччями, то намагаються дати їм пояснення. Якщо вам пощастить поставити під сумнів доступну учням логіку пояснення, розкрити або продемонструвати в навчальному матеріалі суперечності, тоді ви пробудите в них інтерес до пізнання істини.

3. Одним із безлічі існуючих шляхів і засобів, вироблених практикою, для формування стійких пізнавальних інтересів і мотивів, є застосування в учбовому і виховному процесі інформаційних технологій. Під інформаційною технологією навчання розуміють сукупність форм організації взаємодії викладача й учня під час учбово-виховного процесу. Найбільш ефективними методами формування мотивації учіння служать: інтегровані уроки, рольові ігрові технології, формування пізнавальної мотивації через зв'язок матеріалу, що вивчається, з життям, показу наслідку вчинків, формування відчуття обов'язку, відповідальності, профорієнтації, навчання з комп'ютерною підтримкою, залучення учнів до участі в управлінні учбовим процесом

(науково-дослідні проекти), оцінна діяльність як прийом формування соціальної мотивації, та інші.

4. Дайте учням можливість продемонструвати власну виключність шляхом виконання індивідуальних завдань, які відповідають інтересам, здібностям, потребам дитини; використовуйте творчі завдання.

5. Співпрацюйте з батьками старшокласника. Налаштуйте їх на те, що вони мають спілкуватися з дитиною як з рівною особистістю, надавати їй право обирати і помилятися, знати інформацію про фінансові можливості сім'ї та перспективи у подальшому житті. Однак старшокласник не повинен сумніватися у тому, що батьки підтримають його у будь-якій ситуації – це надасть йому впевненості під час прийняття рішень.

Методичні поради вчителю для посилення мотивації навчання учнів на уроці

Порада 1. Створіть на уроці умови для виконання завдання різними шляхами. Дайте можливість використати малюнок, оповідь, тести, розрахункові задачі, практичну роботу, ігрові моменти тощо.

Порада 2. Створіть психологічний клімат, за якого діти не бояться висловити помилку думку, знаючи, що то – пошук істини. Переконаючи учня, доводячи істину, не ображайте його, не зачіпайте його гідність, самолюбство. Будьте щедрі на похвалу.

Порада 3. Система контролю знань також має враховувати індивідуальні властивості учнів.

Порада 4. Добираючи методи навчання, не забувайте про їхню різноманітність. Запроваджуючи нові методи, пам'ятайте і про класичну дидактику.

Порада 5. Інтелігентність – це вміння зважати на інших. Успіх, хай і не одразу, прийде до вас, якщо ви поважатимете гідність учнів, якщо не вдаватиметься до крику, гримання, якщо не „стоятимете над ними”, а йтимете поруч на шляху до знань і моральної досконалості.

Порада 6. Помітивши в учневі щось властиве лише йому, учитель дістає точку опори для контакту. Завжди і в усьому ставтеся до учня як до особистості. Найнебезпечніше – це вчителева зарозумілість, ілюзія власного всевладдя.

Порада 7. Пояснюючи матеріал і контролюючи знання, використовуйте і поєднуєте різні форми навчання. Нехай учні самі обирають шлях розв'язування домашнього завдання.

Порада 8. Намагайтеся за будь – якої можливості використати завдання для формування особистості учня. Спрямуйте його інтерес до самого себе, на поліпшення результатів навчання.

Порада 9. Орієнтуйте школярів, особливо старшокласників, на високий рівень самостійної роботи. Недарма Чарльз Дарвін казав, що всім, хоч трохи цінним, чого він навчився, він завдячує самоосвіті.

Порада 10. Пам'ятаючи, що безталанних людей немає, а є зайняті не своєю справою, дайте можливість не лише сильним, а й слабшим учням реалізувати свої здібності.

Порада 11. Хай учень побачить ваше поважне ставлення до його найпершого у житті відкриття. Переконайте його, що помилки під час творчого пошуку неминучі, отже, не слід їх боятися.

Порада 12. Давайте учням невеличкі цікаві завдання на літо – такі, що згодом сприятимуть успішному навчанню.

Порада 13. Відвідайте уроки колег для вивчення психологічного клімату, взаємодії вчителя і учнів – особливо у класі, де у вас іще не все гаразд.

Порада 14. Спершу поставте дитині реальні вимоги, а вже потім поступово „підносьте планку”. Розвиток можливостей лише якщо вимоги відповідають рівневі розвитку учня.

Порада 15. Навчіть учнів звертатися до довідкових матеріалів і працювати з ними, пояснивши, що це допомагатиме їм у навчанні.

Порада 16. Уміння працювати Езоп називав справжнім скарбом. Привчіть учнів до системи у роботі - це допоможе не лише їм, а й вам.

Порада 17. Під час тематичного контролю уникайте запитань, що надміру деталізують навчальний матеріал. Перевіряйте не лише теоретичні знання, а й уміння та загально навчальні навички.

Порада 18. Оцінюючи знання за всією темою, враховуйте не тільки перевірочні роботи, а усі види навчальної діяльності (твори, домашні завдання, повідомлення, лабораторні роботи тощо), щоб не зневажати їхнє виховне та освітнє значення.

Порада 19. Плануючи навчальний матеріал, не забувайте про системний підхід. Будь-який курс ґрунтується на системі, в якій поступово розкриваються поняття і закономірності.

Правила педагогічного спілкування у взаємодії з учнями

Дотримання правил педагогічного спілкування у взаємодії з учнями вбереже педагога від багатьох труднощів та помилок, які підстерігають його в практичній діяльності.

- Успіх педагогічної діяльності насамперед залежить від культури спілкування.
- Моделюйте спілкування не «від себе», а від дітей, їх потреб та інтересів.
- Орієнтуйте своє педагогічне мовлення на конкретного учня, а не на абстрактну групу.
- Використовуйте різні види спілкування.
- Спілкуйтесь із дітьми на взаємних інтересах, проте не організовуйте спілкування «по вертикалі», зверху вниз.
- Постійно враховуйте психологічний стан окремих вихованців і колективу загалом.
- Дивіться на себе збоку, постійно аналізуйте свої вчинки й дії.
- Умійте слухати дітей, зважайте на їх думку.
- Намагайтесь зрозуміти настрій дитини і на цій основі моделюйте спілкування з ними.
- Спілкування не повинно призводити до конфліктів, а попереджувати їх.
- Не принижуйте людську гідність.

- Спілкування має бути систематичним. Не залишайте поза увагою «незручних» для вас дітей.
- Будьте ініціативним у спілкуванні.
- У процесі спілкування враховуйте стать вихованців.
- Уникайте штампів, постійно шукайте нові форми, засоби, методи і прийоми.
- Долайте негативні установки стосовно конкретного учня.
- У процесі спілкування уникайте абстрактної критики, оскільки це породжує опір.
- Якомога частіше усміхайтесь: це викликає позитивні емоції, спонукає до продуктивного спілкування.
- У процесі вашого спілкування частіше висловлюйте схвалення, заохочення.
- Відкрито виявляйте в дитячому колективі своє ставлення до вихованців.
- Постійно розвивайте свою комунікативну пам'ять, запам'ятовуючи педагогічні ситуації, їх перебіг.

Джерело: Дронова Т.Н. Шкільні труднощі дітей// Психологія, 2021. №2. С. 14-17.